

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ТА ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ «СПОКУТА» ІЄН МАК'ЮЕН

Шпачинська І. В.

*магістр кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-0451-3060
inna.shpachynska.mfl.2020@lpnu.ua*

Альбота С. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-3548-1919
Solomiia.M.Albota@lpnu.ua*

Ключові слова:

*еквівалентність перекладу,
лексичні трансформації,
граматичні трансформації,
компенсація, генералізація,
конкретизація.*

Праця зосереджена на дослідженні перекладацьких трансформацій як засобу досягнення еквівалентності в перекладі. Під перекладацькою трансформацією ми розуміємо зміну формальних або семантичних компонентів вихідного тексту в тексті перекладу за збереження інформації, що призначена для передачі. Лексичні трансформації становлять собою відхилення від прямих словникових відповідників та виникають здебільшого тому, що об'єми значень лексичних одиниць вихідної та мови перекладу не збігаються. До лексичних трансформацій відносимо конкретизацію значень, генералізацію значень, додавання, вилучення та перестановку. Важливо перекладати лексичний елемент у сукупності його контекстуальних зв'язків та функціональних характеристик. Основними причинами виникнення лексичних трансформацій, на думку таких дослідників у лінгвістичній галузі, як Т. Левицька й А. Фітерман, є різна словосполучність, різні вживання одного слова, різниця у смислового об'ємі, різні ознаки одного денотата в різних мовах. Поняття граматичної трансформації визначено тим, що у процесі перекладу згідно з нормами мови перекладу перетворюється сама структура речення. Англійська й українська мови належать до різних типів мов індоєвропейської родини, тому наявна розбіжність між ними як на рівні порядку слів у реченні, так і в категоріях числа, інших граматичних форм і структур. Основні характеристики, а саме – внутрішній та зовнішній поділ речення, зміна порядку слів та компенсація – відносимо до граматичних трансформацій. За допомогою порівняльного аналізу текстів оригіналу та перекладу проілюстроване використання лексичних та граматичних трансформацій на прикладі перекладу українською мовою роману Ієна Мак'юєна «Спокута». У процесі перекладу автор частіше схилився до використання лексичних трансформацій для кращого сприйняття та зацікавленості читачів, рідше використовувались граматичні трансформації. Засвідчено спробу перекладача зберігати послідовність у структурі речення. Крім цього, важливим аспектом у перекладі було те, що перекладач врахував особливості індивідуальної художньої манери письменника та специфіку культури адресата інформації.

**PECULIARITIES OF LEXICAL AND GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS
IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVEL “ATONEMENT”
BY IAN MCEWAN**

Shpachynska I. V.

*Master's Student at the Applied Linguistics Department
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0451-3060
inna.shpachynska.mfl.2020@lpnu.ua*

Albota S. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Applied Linguistics Department
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3548-1919
Solomiia.M.Albota@lpnu.ua*

Key words: *equivalence of translation, lexical transformation, grammatical transformation, compensation, generalization, concretization.*

The article focuses on translation of transformations as a way to achieve equivalence in translation. Translation of transformations – a change of technical or semantic components of the source text in the translated text while preserving the information intended for transmission. Lexical transformations are deviations from direct vocabulary equivalents and occur mainly because the volume of meanings of lexical units of the source and the language of translation does not match. Lexical transformations include concretization of meanings, generalization of meanings, addition, subtraction and transposition. It is important to translate a lexical element in terms of its contextual connections and functional characteristics. The main causes of lexical transformations, according to T. Levitskaya and A. Fitterman, are different phraseability, different uses of one word, differences in semantic volume and different features of one denotation in different languages. Grammatical transformations consist in transforming the sentence structure in the process of translation in accordance with the norms of the language of translation. English and Ukrainian languages belong to different types of languages of the Indo-European family, so there is a difference between them both at the level of word order in the sentence and in the categories of numbers and other grammatical forms and structures. Internal and external division of a sentence, change of word order and compensation are included to grammatical transformations. The use of lexical and grammatical transformations on the example of the Ukrainian translation of Ian McEwan's novel "Atonement" is illustrated by means of comparative analysis of the original texts and translation. In the process of translation, the author more often used lexical transformations for better perception and interest of readers, less often – grammatical transformations maintaining consistency in the sentence structure. An important aspect in translation is also that the translator takes into account the individual artistic style of the writer and the cultural characteristics of the addressee of the information.

Постановка проблеми. Міжмовна трансформація – це надзвичайно складне явище, адже процес перекладу зумовлений не лише шляхом зіставлення різних мовних систем, а й зіткнення різних культур. Основне завдання художнього перекладу полягає не тільки в передачі змісту, а й у створенні образу. У зв'язку із цим доцільно розглянути питання щодо застосування різних мовних трансформацій.

Мета статті – комплексний аналіз використання перекладацьких трансформацій під час перекладу англomовного тексту художньої літератури.

Об'єктом дослідження є роман Ієна Мак'юена «Спокута». **Предметом** дослідження виступають лексичні та граматичні трансформації, що використовуються у процесі перекладацької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосування різних мовних трансформацій – необхідний процес перекладу, який означає міжмовні перетворення, перебудування елементів вихідного тексту, операції перевираження змісту чи перефразування з метою досягнення перекладацького еквівалента.

Трансформація – основа більшості прикладів перекладу. Вона полягає у зміні формальних (лексичні чи граматичні трансформації) або семантичних компонентів вихідного тексту за збереження інформації, призначеної для передачі [1, с. 24]

Перекладацькі лексичні трансформації – це різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою еквівалентної передачі їхніх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик з урахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу [2, с. 361].

В англо-українському перекладі лексичні трансформації часто є питанням індивідуального вибору перекладача, зазвичай істотно залежать від стилістичних особливостей цільового тексту. Причинами виникнення лексичних трансформацій Т. Левицька й А. Фітерман уважають такі аспекти: різні ознаки одного денотата в різних мовах, різниця у смисловому об'ємі, різна словосполучність, різні вживання слів одного значення [3, с. 102].

Лексичний елемент, як відомо, перекладається не окремо, сам собою, в ізоляції від речення та тексту, де він уживається, а в сукупності його контекстуальних зв'язків та функціональних характеристик [4, с. 300].

Під час перекладу важливо враховувати всі характеристики слова, щоби переклад був найбільш вдалим. Однією з таких важливих характеристик є норми та традиції вживання слів у тій чи іншій сфері мовлення. Мало володіти лише словниковими відповідниками; важливе вміння підібрати контекстуальні відповідники [5–6], що

не завжди фіксуються в перекладних словниках.

Важливим способом вибору контекстуального відповідника слова є перекладацька лексична трансформація конкретизації значення, що зумовлена розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу та традиціях мовлення.

Конкретизація значення – це лексична трансформація, унаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом вужчої семантики [2, с. 377]. Оскільки для англійської мови є характерним використання великої кількості назв процесів, первинних та вторинних властивостей, слів із широкою семантичною основою, то їх переклад значною мірою залежить від їхнього конкретного значення. Часто перекладач застосовує експресивну конкретизацію, яка в перекладі використовується разом з експресивним узгодженням. Це явище можна простежити тоді, коли в перекладі, залежно від контексту, вільно звужуються рамки загальних семантичних значень заради більш конкретних – контекстуальних.

Оригінал: *In the box were treasures <...>* [7].
Переклад: *У шабатурці зберігалися скарби <...>* [8].

У цьому реченні слово *the box*, яке має загальне значення – *коробка, скриня, ящик, будка* тощо, було перекладено автором шляхом передачі вузької галузевої семантики – *шабатурка*. Отже, виокремлена для аналізу лексема, не маючи внутрішньої диференційованості, підлягає конкретизації.

Лексичною перекладацькою трансформацією, що водночас використовується і яка протилежна за напрямом трансформації конкретизації, є генералізація, унаслідок якої слово із вужчим значенням, що перекладається, замінюється в перекладі на слово із ширшим значенням, нерідко гіпонімом [4, с. 306]:

Оригінал: *What other authority could she have?* [7]. **Переклад:** *Які ж могли в неї бути інші джерела?* [8].

Даний приклад демонструє явище генералізації слова *authority*, яке в контексті було перекладене шляхом передачі більш широкої предметної семантики – *джерела*.

Широкого застосування в перекладі текстів конвенцій набула лексична трансформація додавання. У своїй науковій праці О. Івашкова дає таке визначення явищу додавання в перекладацькій практиці: додавання – це відновлення інформації, яка міститься в реченні, але фактично є в ньому відсутньою [9].

Під час цієї трансформації варто дотримуватись усіх стилістичних особливостей, беручи до уваги намір і цінності, що були вкладені автором в оригінальний текст.

Оригінал: <...> *could be achieved in a single word – a glance* [7]. **Переклад:** <...> *виражався всього двома словами – «спалах очей»* [8].

Яскравий приклад застосування прийому додавання, у якому *a glance* автор перекладає як *спалах очей*, що доречніше в контексті, аніж словниковий еквівалент.

Коли говоримо про трансформацію вилучення слова, варто зазначити, що перекладач не може нічого вилучати зі змісту тексту, що перекладається. Вилучати можна лише ті елементи смислу, що деяким чином дублюються в оригіналі за нормами мови оригіналу або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої [10, с. 44].

Дана трансформація є актуальною за умови незмінного значення, відображеного в першоджерелі, навіть у разі його максимального вилучення з контексту речення чи загального тексту.

Оригінал: <...> *witnessed by a whole society of approving family and friends* <...> [7]. **Переклад:** <...> *у присутності всіх без винятку родичів і друзів* <...> [8].

Це речення демонструє трансформацію вилучення, яку перекладач використав без порушення змісту та контексту оригінального тексту.

Перестановка як вид перекладацької трансформації – це «заміна розташування мовних одиниць у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. Перестановці піддаються зазвичай слова, словосполучення, частини складного речення, а також самостійні речення в тексті» [11, с. 188].

Оригінал: *That Lola, who was fifteen, <...> from a bitter domestic civil war should have mattered more to Briony* [7]. **Переклад:** *Брайоні мала б більше перейнятися тим, що Лола, якій було п'ятнадцять, <...> від запеклої домашньої громадянської війни* [8].

У даному реченні застосовується перестановка частини складного речення з кінця на початок речення, виділяється комою.

Граматичні трансформації – це насамперед перебудова речення (зміна його структури) і всілякі заміни – як синтаксичного, так і морфологічного порядку [12].

Основна розбіжність полягає в тому, що англійська й українська мови належать до різних типів мов індоєвропейської родини, їхня граматична структура відрізняється не тільки на рівні порядку слів у реченні, а й у категоріях числа й інших граматичних форм і структур, що, у свою чергу, викликає великі труднощі в перекладача. Коли в мові оригіналу певне граматичне явище не може бути стовідсотково відображене в мові перекладу, його функціональні характеристики різняться, перекладач вдається до граматичних трансформацій [13].

Однією з найбільш уживаних трансформацій є поділ речення, як внутрішній, так і зовнішній. Внутрішній поділ – це перетворення простого речення на складнопідрядне або складносурядне речення під час перекладу з іноземної мови [14, с. 28]:

Оригінал: *Unable to push her tongue against the word, <...> darkening the room in throbs. She wanted to leave, she wanted to lie alone, <...>* [7]. **Переклад:** *Неспроможна вимовити це слово, <...> і кімната стає чимраз темнішою, їй хотілося втекти, хотілося лежати самотньо на ліжку, <...>* [8].

У результаті проведеного аналізу наведеного прикладу можна дійти висновку, що перекладач застосовує внутрішній поділ для більш доцільного звучання в мові реципієнта. Маючи логічний зв'язок, перекладені таким методом речення більшою мірою адаптовані до мовної культури.

Зовнішній поділ – це поділ складного речення на декілька простих під час перекладу з іноземної мови [14, с. 28]:

Оригінал: *The visitors – all three were ginger-haired and freckled – were shown their rooms, their cases were carried up by Hardman's son Danny, there was cordial in the kitchen, <...>* [7]. **Переклад:** *Гостей – усі троє були руді, вкриті ластовинням – відвели в їхні кімнати. Денні, син Гардмена, повносив нагору валізи, у кухні приготували напої, <...>* [8].

Як бачимо, одне складне речення було поділене на два прості. Дана граматична трансформація застосовується для симпліфікації речень, зміщує смислові акценти синтаксично складних речень під час перекладу з англійської мови.

В українській мові порядок слів є більш гнучким, оскільки інформація міститься в закінченнях іменників, дієслів чи прикметників, а не у фіксованому порядку речень, як в англійській мові.

Оригінал: *But her childhood friend and university acquaintance, Robbie Turner, was on his knees, <...>* [7]. **Переклад:** *Але там стояв на колінах її дитячий приятель і університетський колега Робі Тернер, <...>* [8].

У цьому прикладі перекладач застосував трансформацію перестановки, змінив порядок слів для кращого звучання та сприйняття.

Компенсацією називається такий спосіб перекладу, коли елементи змісту оригіналу, що були втрачені під час перекладу, передаються в тексті дещо іншим засобом, причому не обов'язково в тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі [15, с. 166].

Поняття компенсації передбачає вирішення двох основних моментів: співвідношення в еквівалентності вихідного тексту і перекладу, а також аналіз взаємозв'язку граматичних ознак між текстами двох мов. Втрати під час перекладу, які необхідно компенсувати, мають стосуватись лише значних властивостей вихідного тексту, а не якоїсь його якості.

Оригінал: <...> *in which stood a display of wintry sedge, by the unplayed, untuned harpsichord* <...> [7]. **Переклад:** <...> *на якому зображена вкрита памороззю осока, розстроєний клавесин, на якому ніхто не грав,* <...> [8].

Висновки і перспективи подальших розробок. Лексичні та граматичні трансформації є невід’ємною складовою частиною перекладу, у процесі якого перекладач намагається досягнути цілковитої еквівалентності за найменших втрат. Застосування перекладацьких трансформацій базується на тому, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою, за суворого дотримання норм передавав всю інформацію, яка міститься в оригінальному тексті. Оскільки об’єктом дослідження був художній текст, перекладач досить часто використовував різні мовні трансформації, а особливо лексичні, адже використання лише словникових відповідників мало для досягнення точної еквівалентності перекладу.

У перспективі подальших розробок убачаємо в дослідженні використання лексичних та граматичних трансформацій під час перекладу з англійської українською роману Ієна Мак’юена «Спокута».

ЛІТЕРАТУРА

1. Коноваленко А. Баллады Э. По в переводе В. Брюсова. Том. гос. ун-т., 2007. 121 с.
2. Корунець І. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. 2000. 448 с.
3. Левицкая Т., Фитерман А. Проблемы перевода (на материале современного английского языка). 1976. 206 с.
4. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. 2004. 576 с.
5. Альбота С. The parallel corpus as a means of dramatic translation. *Людина. Комп’ютер. Комунікація* : збірник наукових праць Національного університету «Львівська політехніка». 2015. С. 209–211.
6. Альбота С. Символ «Фавст»: до питання співвідношення тексту та культурного контексту (на матеріалі англійських художніх текстів кінця XVI – початку XXI ст.). *Іноземна філологія* : збірник наукових праць Львівського національного університету імені Івана Франка. 2017. Вип. 130. С. 28–36.
7. Ian McEwan. Atonement. 2003. 351 p.
8. Мак’юен Ієн. Спокута. Пер. з англ. В. Дмитрука. 2008. 416 с.
9. Івашкова О., Крилова Т. Синтаксичні трансформації на рівні речення в англо-українському перекладі роману С. Моєма “Theatre”. *Фаховий та художній переклад: теорія,*

методологія, практика : матеріали доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції. 2013. С. 192–134.

10. Рецкер Я. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингв. теории. 1974. 216 с.
11. Карабан В. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську (укр./англ.) : навчальний посібник для ВНЗ. 2003. 605 с.
12. Шемуда М. Граматичні трансформації при перекладі англійськомовного художнього роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» на українську мову. URL: <https://bit.ly/3o5zPY9> (дата звернення: 10.07.2020).
13. Кобякова І. Механізми перекладу складних речень як мінімальної одиниці перекладу в англійській мові. *Topical issues of the development of modern science* : The 4th International scientific and practical conference, December 11–13, 2019. 2019. С. 412–420.
14. Науменко Л., Гордєєва А. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : навчальний посібник. 2011. 136 с.
15. Комиссаров В. Современное переводоведение. 2-е изд., испр. 2011. 408 с.

REFERENCES

1. Konovalenko A.G. (2007) Ballady E. Po v perevode V. Bryusova [Ballads E. Po in the translation of V. Bryusov]. Tom. state un-t. 121 pp.
2. Korunets I.V. (2000) Teorija i praktyka perekladu (aspektnyj pereklad): pidruchnyk [Theory and practice of translation (aspect translation): textbook]. 448 pp.
3. Levitskaya T.R., Fiterman A.N. (1976) Problemy perevoda (na materiale sovremennogo anglijskogo yazyka) [Translation problems (based on the material of modern English)]. 206 pp.
4. Karaban V.I. (2004) Pereklad anghlijskohoji naukovoji i tekhnichnoji literatury. Ghramatychni trudnoshhi, leksychni, terminologhichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. 576 pp.
5. Albota S.M. (2015) The parallel corpus as a means of dramatic translation. *Ljudyna. Komp’juter. Komunikacija*: zb. nauk. pracj Nacionaljnogho univrsytetu “Ljvivsjka politekhnika” [Human. Computer. Communication: Collection of scientific works of Lviv Polytechnic National University] pp. 209–211.
6. Albota S.M. (2017) Symvol “Favst”: do pytanja spivvidnoshennja tekstu ta kuljturnogho kontekstu (na materialy anghlijsjkykh khudozhnikh tekstiv kincja XVI – pochatku XXI st.). [Symbol “Faust”: to the question of the connection between the text and the cultural context (based

- on the material of English literary texts of the late XVI – early XXI century.)), *Inozemna filologhija*. zb. nauk. pracj Ljvivskogho nacionaljnogho universytetu imeni Ivana Franka [*Foreign philology: Collection of scientific works of Ivan Franko National University of Lviv*]. Vol. 130. pp. 28–36.
7. Ian McEwan. (2003) *Atonement*. 351 pp.
 8. Ian McEwan (translated by Victor Dmytruk). (2008) *Atonement*. 416 pp.
 9. Ivashkova O., Krylova T. (2013) Syntaksychni transformaciji na rivni rechennja v anghlo-ukrajinsjkomu perekladi romanu S. Moema “Theatre”. Fakhovyj ta khudozhnij pereklad: teoriya, metodologhija, praktyka: materialy dopovidej V Mizhnarodnoji naukovo-praktyčnoji konferenciji [Syntactic transformations at the sentence level in the English-Ukrainian translation of S. Moem’s novel “Theater”. *Professional and artistic translation: theory, methodology, practice: materials of reports of the V International scientific-practical conference*]. pp. 192–134.
 10. Retsker. Ya. I. (1974) *Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika: ocherki lingv. teorii* [Theory of translation and translation practice: essays of linguistics. theory trans]. 216 pp.
 11. Karaban V.I. (2003) *Teoriya i praktyka perekladu z ukrajinsjkoji movy na anghlijsjku* [Theory and practice of translation from Ukrainian into English]: study guide for universities. 605 pp.
 12. Shemuda M.G. Ghramatychni transformaciji pry perekladi anghlomovnogho khudozhnjogho romanu Dzh. Selindzhera “Nad prirvoju u zhyti” na ukrajinsjku movu [Gramatic transformations during the transfer of the English literary novel by J. Selinger “The Catcher in the Rye” into Ukrainian language]. URL: <https://bit.ly/3o5zPY9> (accessed 7 October 2020).
 13. Kobyakova I. K. (2019) Mekhanizmy perekladu skladnykh rechenj jak minimaljnoji odynci perekladu v anghlijskij movi. [Mechanisms of translation of complex sentences as a minimum unit of translation in English]. The 4th International scientific and practical conference “*Topical issues of the development of modern science*”. pp. 412–420.
 14. Naumenko L.P., Gordeeva A.Y. (2011) *Praktychnyj kurs perekladu z anghlijsjkoji movy na ukrajinsjku: navch. posib.* [Practical course of translation from English into Ukrainian: study guide]. 136 pp.
 15. Komissarov V.N. (2011) *Sovremennoe perevodovedenie* [Modern translation studies]. 408 pp.